

Д. Є. Денисенко,
Київський економічний інститут менеджменту

ЕВОЛЮЦІЯ ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ФУНКЦІЙ

Стаття присвячена проблемі визначення сутності капіталу. Розглянуто підходи різних вчених щодо тлумачення сутності капіталу та його ролі. Виявлено зв'язок між еволюцією економічних відносин та еволюцією тлумачення капіталу. Уточнено сутність і складові капіталу. Окреслено функції капіталу.

The article is sanctified to the problem of determination of essence of capital. Approaches of different scientists in relation to interpretation of essence of capital and his role are considered. Connection between the evolution of economic relations and evolution of interpretation of capital is educed. Essence and constituents of capital are specified. The functions of capital are outlined.

ВСТУП

Капітал є одночасно однією з найбільш уживаних та суперечливих економічних категорій. Тлумачення сутності капіталу змінювалося разом з еволюцією економічних відносин, що певним чином позначалося на поглядах економістів на сутність і призначення капіталу. Це, у свою чергу, змінювало ставлення практиків щодо мети та інструментів управління капіталом. Таким чином, тлумачення сутності капіталу, яке відповідає вимогам часу, формує основу ефективного управління ним.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМА

Сутність капіталу досліджувалася ще класиками економічної теорії, коли відбувалося становлення промислового виробництва. Бурхливий розвиток виробничого і фінансового сектора у ХХ ст. зумовив підвищення інтересу до сутності капіталу та його складових, що знайшло відображення у працях Дж. Хікса, К. Макконела, П. Самуельсона, І. Бланка, Є. Бріггема, В. Родіонової, О. Мочерного, В. Опаріна, В. Шелудько та ін. Питання уточнення сутності капіталу буде лишатися відкритим завжди, оскільки з еволюцією економічних відносин еволюціонуватиме і сам капітал. Тому метою нашої статті є уточнення сутності капіталу на сучасному етапі розвитку економіки та окреслення його функцій.

Таблиця 1. Тлумачення сутності капіталу класиками економічної теорії

Представник	Тлумачення
Ф. Кене	Капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, які можна придбати за гроші
А. Сміт	Це запас продукції, що приносить прибуток або за допомогою якого працею створюються нові блага
Д. Рікардо	Капітал – це нагромаджена праця або все те, що бере участь у виробництві
Нассау Вільям Сеніор	Це пожертва капіталіста, котрий відмовляє собі в радощах споживання й перетворює частину свого особистого доходу на капітал
Дж.С. Міль	Капітал – це раніше нагромаджений матеріалізований продукт праці, який авансується на придбання засобів виробництва та робочої сили
Ж.Б. Сей	Капітал є одним із факторів виробництва, який утворюється в процесі нагромадження, тобто через залучення до виробництва більшої кількості створених продуктів, ніж було спожито в процесі їх виробництва... і є могутнім двигуном, призначеним для використання людиною, і не існує межі капіталу, який можна акумулювати з допомогою часу, виробництва та ошадливості
Шарль Леонар Сімон де Сімонді	Виробничі запаси, переважно засоби виробництва

Джерело: складено автором за даними [9, с. 66—142; 15].

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним з перших підходів до визначення сутності капіталу можна вважати матеріально-речовий, який досліджує капітал з позицій сукупності матеріальних цінностей, придатних для використання у виробництві. Такий підхід був домінуючим для епохи класичної економічної теорії (табл. 1).

Переважання матеріально-речового тлумачення капіталу в епоху класичної економічної теорії, на наш погляд, зумовлено особливостями не тільки економічних відносин, але і специфікою розвитку продуктивних сил та виробничих відносин. Саме на цей етап припадають технічні революції, які дозволили створити нові прогресивні засоби виробництва. У той період капіталіст, який володів продуктами відкриттів того часу, використовував машинну працю замість ручної, був на крок попереду від своїх конкурентів. Така ситуація сформувала ставлення до засобів виробництва як джерел прогресу, отримання прибутку, економічної влади тощо. На сьогоднішній день таке тлумачення капіталу ставить науковий інтерес з позиції дослідження його еволюції, оскільки використання механічних знарядь праці стало буденною справою.

З розвитком продуктивних сил змінювався і характер економічних відносин, зростала роль грошових коштів, внаслідок чого сформувався інший підхід до тлумачення сутності капіталу — грошовий.

Так, П.Ж. Прудон розглядав капітал як гроші, причому провідною формою капіталу він вважав саме позичковий [9, с. 146]. Класичним визначенням капіталу прийнято вважати визначення К. Маркса: "Капітал — це вартість, яка сама зростає" [12].

Серед економістів ХІХ ст. термін "капітал" належав тільки до того сегмента багатства, який був продуктом минулого виробництва. Багатство, яке не було виробленим, таке як земля або родовища корисних копалин, було вилучене з визначення капіталу. Дохід від капіталу (визначений у такий спосіб) називався прибутком або процентом, тоді як дохід від природних ресурсів називався рентою. Сучасні економісти, для яких капітал означає просто сукупність товарів і грошей, що використовується для ство-

Таблиця 2. Тлумачення сутності капіталу у XIX—XX ст.

Економіст	Тлумачення
А. Маршал	Сума коштів, яка вкладається у підприємство переважно з метою перспективи вигоди
П. Самуельсон	Капітал – виробничі устаткування великих фабрик, складів готової продукції, напівфабрикатів
К. Макконел, С. Брю	Капітал – це створені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів та послуг, товари, що безпосередньо не задовольняють потреби людини; інвестиційні товари, засоби виробництва
Д. Бейтс	Грошовий капітал і капітальні блага
К. Віксель	Сукупність всіх одиниць заощадженої праці та зекономленої землі, помножених на тривалість періоду заощаджень
Дж. Хікс	Природу капіталу повніше відображає збільшення його вартості у грошовій формі

Джерело: [11, с. 208; 13, с. 37; 9, с. 257, 273; 22, с. 80].

рення ще більшої кількості товарів і грошей, уже не вдаються до такого поділу [17, с. 101].

Виходячи з цього, основною функцією капіталу у XIX ст. можна вважати виробничу, тобто здатність створювати нову вартість за допомогою раніше уречевленої праці у вигляді накопиченого багатства.

ни XIX ст., у наведених підходах капітал не розглядається тільки як уречевлена у минулому праця, здатна створити нову вартість. Поруч із засобами праці капіталом визнаються також гроші та інші блага. Відповідним чином змінюється і погляд на функції капіталу — тепер він є не тільки джерелом створення

У кінці XIX ст. інтерес до визначення економічної сутності капіталу посилюється, однак єдиного підходу так і не було вироблено, оскільки капітал розглядали і як засоби праці, і як гроші, і як певну абстрактну величину, яка здатна приносити прибуток. Аналогічна тенденція збереглася і у XX ст. (табл. 2).

Спільним для всіх наведених підходів є очікувана вигода від вкладення капіталу у певний виробничий процес, здатність задовольнити очікування власника капіталу. На відміну від економістів першої половини XIX ст., у наведених підходах капітал не розглядається тільки як уречевлена у минулому праця, здатна створити нову вартість. Поруч із засобами праці капіталом визнаються також гроші та інші блага. Відповідним чином змінюється і погляд на функції капіталу — тепер він є не тільки джерелом створення нової вартості, але і джерелом отримання прибутку без обов'язкового створення нового матеріального блага.

Сучасні трактування капіталу є ще глибшими, однак і вони не позбавлені суперечностей (табл. 3).

З наведених визначень видно, що капіталом визнають запаси благ, будь-які інвестиційні ресурси, грошові доходи та грошові ресурси, частину фінансових ресурсів, яка буде вкладена у процес виробництва, джерело багатства тощо.

Загальноприйнято вважати, що споживчі товари і гроші для теперішніх потреб і особистого задоволення не входять до складу капіталу. Таким чином, бізнес розглядає свою землю, будівлі, споруди, обладнання, устаткування і сировину поряд з акціями, облігаціями і банківськими рахунками як капітал. Будинки, меблі, автомобілі й інші товари, які споживаються для особистого задоволення (або гроші, обмінні на ці товари), не вважаються капіталом у традиційному розумінні [17, с. 100—101].

У процесі виробництва та на стадіях обігу постійно виявляється двоїста сутність капіталу, що визначає його як джерело для створення продуктивного активного капіталу та як причину виникнення зобов'язань підприємства. Лише правильне розуміння суті капіталу в усіх його багатогранних проявах призведе до максимально ефективного функціонування кожного окремо взятого підприємства та економіки загалом [18, с. 59].

Виходячи з цього, капіталу властиві наступні ознаки (рис. 1).

Варто зазначити, що більшість сучасних фінансистів все частіше отождожують фінансові ресурси з капіталом або використовують термін "фінансовий капітал" для того, щоб підкреслити вагомість саме тієї частини фінансових ресурсів, яка направляється у господарський процес з метою примноження багатства.

Таблиця 3. Сучасні підходи до тлумачення сутності капіталу

Економіст	Тлумачення
І. Бланк	Накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових засобів і реальних капітальних товарів, що притягується його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику та ліквідності
Є. Бріггем	Капітал – необхідний фактор виробництва і, як будь-який інший фактор, він має вартість
В. Родіонова	Капітал підприємства – це грошові доходи і надходження, які перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення економічного стимулювання працівників
О. Біла	Капітал підприємства – сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємстві. Або це авансований у господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності
В. Кудряшов	Капітал підприємства – це вартість матеріальних цінностей, фінансових вкладень і грошових коштів, необхідних для забезпечення господарської діяльності підприємства
В. Шелудько	Сума власного та боргового капіталу, і визначається він тією частиною фінансових ресурсів, яка спеціально сформована й призначена для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку
Є. Рясних	Частина фінансових ресурсів, це вартість, яка дає додаткову вартість
О. Мочерний	Виробничі відношення, за якого знаряддя праці, певні матеріальні блага, мінові вартості є засобом експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці
М. Дороніна	Штучно створене знаряддя працюючого людства, завдяки чому воно (людство) підкоряє та перетворює елементи природи для задоволення своїх поточних потреб та розширеного відтворення передумов для задоволення майбутніх. Капітал – це частина наявного багатства і водночас джерело багатства майбутнього
В. Опарін	Фінансові ресурси (капітал) – це сума коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємства
О. Бандурка	Капітал – це частина фінансових ресурсів. Капітал – це гроші, пущені в обіг, і доходи, що вони приносять від цього обігу
Г. Савицька	Кошти, вкладені в суб'єкт господарювання для початку або продовження господарської діяльності з метою одержання прибутку (доходу)
В. Гриньова, В. Коюда	Фінансові ресурси, що використовуються на розвиток виробничого процесу (купівля сировини, товарів та інших предметів праці, робочої сили, інших елементів виробництва), є капіталом у його грошовій формі
Л. Коваленко, Л. Ремньова	Фінансовий капітал – це фінансові кошти підприємства, відбиті в пасиві його бухгалтерського балансу. При цьому фінансовий капітал поділяється на власний, тобто сформований за рахунок власних джерел фінансових ресурсів, і позиковий, формування якого здійснюється за рахунок позикових фінансових джерел
А. Ковальова, М. Лапуста, Л. Скамай	Частина фінансових ресурсів, задіяних фірмою в оборот, і доходи, що вони приносять від цього обороту, мають назву капітал, що виступає як перетворена форма фінансових ресурсів. Іншими словами, капітал – це значна частина фінансових ресурсів, яка авансується та інвестується у виробництво з метою одержання прибутку

Джерело: [3, с. 251; 4, с. 125; 21, с. 125; 2, с. 299; 10, с. 46; 23, с. 25; 18, с. 59; 14, с. 254; 6, с. 148; 16, с. 11; 8, с. 10; 1, с. 29; 19, с. 47; 5, с. 63; 8, с. 8; 7, с. 40].

Узагальнюючи наведені підходи, вважаємо, що капітал — це сукупність ресурсів, наявних у розпорядженні товаровиробника, які можуть бути використані для створення нової вартості та отримання економічної вигоди. Виходячи з цього, у складі капіталу підприємства можна виокремити:

— засоби праці, здатні створювати нову вартість та приносити прибуток;
— фінансові ресурси, які можуть бути направлені на процес створення нової вартості або вкладені з метою отримання прибутку;

— земля та природні ресурси, наявні у розпорядженні або користуванні товаровиробника;

— інтелектуальна власність та нові знання;

— фінансові активи, які приносять прибуток.

Зважаючи на різноманіття джерел формування капіталу, його можна вважати носієм ризику, який впливає на ліквідність суб'єкта господарювання та його фінансову незалежність. Однак така властивість капіталу робить є стимулом до його ефективнішого використання.

Виходячи із сутності та характеристик капіталу можна визначити наступні його функції (табл. 4).

На сучасному етапі розвитку економіки капітал виконує не тільки виробничу функцію, йому належить одна з провідних ролей в інвестиційному процесі, формуванні доходів і багатства власників тощо. Сфера функціонування капіталу значно розширилася, що відповідним чином і змінило його роль.

ВИСНОВКИ

Таким чином, еволюція тлумачення сутності капіталу підприємства змінювалася разом із еволюцією виробничих відносин та зміною характеру товарно-грошових відносин. Зростання глибини значимості сутності капіталу сприяло і розширенню спектра його функцій. Зважаючи на роль капіталу у процесі життєдіяльності будь-якого економічного суб'єкта, на сьогоднішній день його можна вважати однією з головних конкурентних переваг товаровиробника. Перспективою подальших досліджень є визначення місця капіталу у системі конкурентних переваг товаровиробника.

Література:

1. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. Фінансова діяльність підприємства: підручник. — К.: Либідь, 2002. — 382 с.
2. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посібник. — Львів: Компакт-ЛВ, 2005. — 312 с.
3. Бланк И.А. Управление финансовой стабильностью предприятия. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2003. — 496 с.
4. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: підручник: пер. з англ. — К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
5. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств: Навч. посіб. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання — Прес, 2010. — 424 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
6. Дороніна М.С. Управління економічними і соціальними процесами підприємства: монографія. — Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. — 432 с.
7. Ковалёва А. М., Лапуста М. Г. Сканай Л. Г. Финансы фирмы: учеб-ник. — М.: ИНФРА, 2005. — 416 с.

Рис. 1. Характерні ознаки капіталу

Таблиця 4. Функції капіталу

Функції	Сутність
Виробнича	Поєднує усі фактори виробництва у виробничий процес
Дохідна	Є джерелом формування доходу, може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу
Формування добробуту власника	Забезпечує необхідний рівень добробуту власника у поточному і наступному періодах
Інвестиційна	Перетворює частину багатства або заощаджень у джерело створення нової вартості або прибутку
Формування ринкової вартості підприємства	Ефективність використання капіталу впливає на ринкову репутацію підприємства та його вартість, у тому числі через зростання ринкової вартості акцій

Джерело: складено автором.

8. Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. Фінансовий менеджмент: навч. пос. — К.: Знання, 2005 — 485 с.

9. Корнійчук Л.Я. Історія економічних вчень. — К.: КНЕУ, 1999. — 564 с.

10. Кудряшов В.П. Фінанси: навч. посібник. — Херсон: Олді-плюс, 2002. — 352 с.

11. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. — 11-е изд. — К.: Хагар — Демос, 1993. — 785 с.

12. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала. — М.: Политиздат, 1983. — С. 157 — 160.

13. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер. с англ. — Т.1. — М.: Изд. группа "Прогресс", 1993. — 60 с.

14. Мочерний С.В. Економічна теорія: посібник для студентів вищих закладів освіти. — К.: Вид. центр "Академія", 1999. — 592 с. (Гаудеамус).

15. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ За ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. — К.: Вища шк. Знання, 1997. — 743 с.

16. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення// Вісник НБУ. — 2000. — № 5. — С. 11.

17. Пойда-Носик Н.Н., Грабарчук С.С. Фінансові ресурси підприємства// Фінанси України. — 2003. — № 1. — С. 96—103.

18. Рясних Є.Г. Основи фінансового менеджменту: навч. посібник. — К.: Скарби, 2003. — 238 с.

19. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навчальний посібник. — К.: Знання, 2005. — 662 с.

20. Самуельсон П. Економіка: підручник. — Львів: Світ, 1993. — 493 с.

21. Финансы/ Под ред. В.М. Родионовой. — М.: Финансы и статистика, 1995. — С. 125.

22. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова. — М.: Издательская группа "Прогресс", 1993. — 488 с.

23. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: підручник. — К.: Знання, 2006. — 439 с. — (Вища освіта ХХІ століття).

Стаття надійшла до редакції 17.02.2012 р.